

تحلیل پیچیدگی و پویایی ابعاد و مؤلفه‌های گردشگری پایدار از منظر اقتصادی با استفاده از الگوی تفسیری پویایی‌های سیستم

مهناز دوستی ایرانی^۱، سعید دهقان خاوری^۲

DOI:10.22034/jtd.2021.252380.2149

چکیده

در پژوهش‌های متعدد مبهم بودن مفهوم گردشگری پایدار یکی از موانع پیاده‌سازی آن بوده و بر بروزسانی آن متناسب با مقتضیات زمان و مکان تأکید شده است؛ بنابراین هدف از پژوهش حاضر ارائه چارچوب و الگوی تفسیری گردشگری پایدار از منظر اقتصادی بوده است. از این رو با استفاده از مطالعات انجام‌شده و مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با خبرگان (با روش نمونه‌گیری هدفمند تا رسیدن به اشباع) به تبیین ابعاد و مؤلفه‌های این مفهوم و سپس به تحلیل پیچیدگی و پویایی‌های میان آن‌ها پرداخته شده است. با بهره‌گیری از تحلیل محتوا، چهار بعد اصلی شامل توزیع تأثیرات مثبت، افزایش درآمد، تاب‌آوری مشاغل گردشگری و کنترل تأثیرات منفی در قالب ۱۲ بعد فرعی و ۴۱ شاخص تعیین شده است. همچنین تعریف جامع‌تری از مفهوم گردشگری پایدار ارائه شده است: نوعی گردشگری که ضمن کسب درآمد، بر توزیع ثروت به‌دست‌آمده، کنترل آثار منفی و تاب‌آوری مشاغل گردشگری نیز متمرکز است. سپس با استفاده از تفکر سیستمی، مدل مفهومی اقتصاد گردشگری پایدار، براساس روابط علی و معلولی بین ابعاد اصلی و فرعی ترسیم شد که با اصلاح و تأیید خبرگان به اشباع رسید. الگوی پیشنهادی، با تأکید بر پیچیدگی و پویایی سیستم گردشگری، نشان می‌دهد که تغییر یک عامل در این سیستم در کل سیستم تأثیر می‌گذارد. همچنین یافته‌ها بیانگر لزوم اتخاذ نگاهی جامع و سیستمی به اقتصاد گردشگری پایدار و شبیه‌سازی و تحلیل حساسیت، قبل از اعمال هرگونه سیاست‌های مداخله‌ای است.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۷/۲۱

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۲/۰۴

واژه‌های کلیدی:

گردشگری پایدار، اقتصاد گردشگری، پویایی‌های سیستم، تفکر سیستمی

مقدمه

آسیب‌ها، به‌منظور کنترل آن‌ها، بحث گردشگری پایدار مطرح شد که مورد توجه بسیاری قرار گرفت. گردشگری پایدار به معنای برقراری تعادل میان نیازهای اقتصادی، زیست‌محیطی و اجتماعی - فرهنگی همه ذی‌نفعان و در نظر گرفتن تأثیرات گردشگری است (Rasoolimanesh et al., 2020). اما به‌رغم استقبال گسترده از بحث گردشگری پایدار، در عمل این مفهوم بیشتر به‌صورت آکادمیک مطرح بوده و تاکنون شواهد کافی دال بر تحقق آن به‌شکل فزاینده یافت نشده است (Sharpley, 2020). گرچه اهمیت گردشگری پایدار در هر سه بعد اقتصادی، زیست‌محیطی و اجتماعی فرهنگی درخور توجه است، ولی اغلب تمرکز پژوهشگران و برنامه‌ریزان فقط بر بعد زیست‌محیطی گردشگری قرار گرفته است. این مسئله می‌تواند به علت مبهم بودن مفهوم پایداری از منظر اقتصادی و اجتماعی فرهنگی باشد که خود متأثر از

توسعه گردشگری مزایای شناخته‌شده‌ای دارد که در این زمینه می‌توان به مواردی همچون سهم آن در تولید ناخالص داخلی و اشتغال مستقیم و القایی در کشور، آشنایی با فرهنگ و آداب‌ورسوم مختلف، ایجاد نشاط و شادابی در جامعه، حفاظت از میراث فرهنگی ملموس و ناملموس، بهبود زیرساخت‌ها و رفاه جامعه محلی اشاره کرد. اما در کنار این فواید، توسعه ناپایدار این صنعت می‌تواند آسیب‌های جدی‌ای نیز به محیط پیرامون، جامعه محلی، و یا اقتصاد منطقه وارد کند که مواردی از قبیل کالایی شدن فرهنگ، نشت پول، تخریب محیط‌زیست، آلودگی صوتی، جابه‌جایی مردم بومی از محل سکونت خود، نارضایتی جامعه محلی، افزایش جرم‌وجنایت، شلوغی و ازدحام و... فقط گوشه‌ای از این آثار منفی است. به‌تدریج با افزایش آگاهی عمومی و درک این

۱. دانشجوی دکتری گردشگری، گروه مدیریت جهانگردی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه علم و هنر، یزد، ایران (نویسنده مسئول): m.doosti@stu.sau.ac.ir

۲. استادیار و عضو هیئت علمی گروه اقتصاد، دانشگاه میبد، میبد، ایران.

مشخص نبودن ابعاد و شاخص‌های مربوطه است. همچنین علت دیگر می‌تواند بی‌توجهی به اقتصاد گردشگری پایدار به‌منزله سیستمی پیچیده و پویا باشد. مبهم‌بودن اصطلاح توسعه پایدار و به‌ویژه گردشگری پایدار همواره در پژوهش‌های متعدد مطرح بوده است (Torkington et al., 2020; Sharpley, 2020; Perkumienė et al., 2020; Hernández Martínez et al., 2020) که همه این موارد می‌تواند دلیلی بر تحقق نیافتن توسعه پایدار گردشگری باشد. همچنین روابط اجتماعی و تعاملات انسان و محیط از عوامل پیچیدگی گردشگری پدیدارند و سبب تغییر مفهوم گردشگری پایدار در مکان‌ها و زمان‌های متفاوت می‌شوند؛ از این‌رو ضروری است که مفهوم گردشگری پایدار به‌طور مستمر بازبینی شود (قدمی، ۱۳۹۴)، در واقع گفتنی است شرایط فعلی با شرایطی که مفهوم توسعه پایدار شکل گرفته متفاوت است و ضروری است این مفهوم دوباره و متناسب با شرایط عصر حاضر، با در نظر گرفتن چالش‌ها و نیازهای فعلی تعریف شود و به سمت تاب‌آوری تغییر جهت دهد. برای تعریف مجدد این مفهوم نیز ابتدا ضروری است اصول سیاسی و اقتصادی گردشگری پایدار شناسایی شود و سپس با تفکری سیستمی، مفهوم گردشگری پایدار بازنگری شود (McCool et al., 2013).

با توجه به آنچه بیان شد، شایسته است مطالعاتی برای رفع ابهام مفهوم گردشگری پایدار در ابعاد گوناگون انجام شود تا ضمن شفاف‌تر شدن مفهوم پایداری، مسیر تحقق توسعه پایدار نیز مشخص و در برنامه‌ریزی‌های توسعه گردشگری استفاده شود. هدف از پژوهش حاضر این است که با تبیین و احصای ابعاد و شاخص‌های اقتصادی گردشگری پایدار، مفهومی جامع‌تر از آن ارائه شود و سپس با تبیین روابط علی و معلولی بین آن‌ها، چارچوب و الگویی مفهومی از پویایی سیستم اقتصاد گردشگری پایدار ارائه کند. نتایج این پژوهش می‌تواند مبنایی برای پژوهش‌های آتی قرار گیرد تا از این طریق نقشی هرچند اندک در تحقق توسعه پایدار گردشگری ایفا کند. مؤلفان در پژوهش حاضر درصدد پاسخ به این سؤالات‌اند که ابعاد اقتصادی گردشگری پایدار کدام‌اند؟ شاخص‌های هر بعد کدام‌اند؟ و الگوی تفسیری پویایی‌های سیستم اقتصاد گردشگری پایدار براساس ابعاد و مؤلفه‌های به‌دست‌آمده چگونه است؟

ابتدا پیشینه پژوهش و ادبیات نظری بررسی می‌شود. سپس در بخش بعدی مقاله، روش به‌کار گرفته شده توضیح داده می‌شود و در پایان بحث و نتیجه‌گیری می‌شود.

مبانی نظری

مسئله پایداری و نبود تأثیر منفی در محیط طبیعی و فرهنگی، و نگاه‌داری و مراقبت از آن‌ها، به چالشی اساسی در توسعه گردشگری تبدیل شده است. در قلب گردشگری پایدار مجموعه‌ای از ارزش‌های ضمنی قرار دارد که اهداف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را معین و یکپارچه می‌کند (Kunasekaran et al., 2017). گردشگری پایدار بدون در نظر گرفتن همه نهادها و عوامل موجود در این سیستم‌ها، از جمله بازیگران انسانی و اجتماعی، اقتصاد، محیط زیست و بوم‌شناسی نمی‌تواند موفق شود (Tan et al., 2018). به عبارت دیگر، نمی‌توان گردشگری پایدار را به‌منزله شکلی استثنایی از گردشگری در نظر گرفت؛ بلکه تمامی بخش‌های صنعت گردشگری باید پایدار باشند؛ گرچه گاهی اوقات در حکم هدفی محاسبه نشده و دست‌نیافتنی در نظر گرفته می‌شود و بحث‌های شدیدی پیرامون کاربرد آن به‌منزله هدفی عملی و دست‌یافتنی وجود دارد (Asmelash & Kumar, 2019). برنامه محیط‌زیست سازمان ملل متحد^۱ و سازمان جهانی گردشگری سازمان ملل متحد^۲ در سال ۲۰۰۵ گردشگری پایدار را این‌گونه تعریف کرده است: گردشگری که تأثیرات اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی فعلی و آینده خود را کاملاً در نظر گرفته و نیازهای بازدیدکنندگان، صنعت، محیط‌زیست و جوامع میزبان را برطرف می‌کند (Roxas et al., 2020)، و پس از آن محققان هریک به‌زعم خود برداشتی از این تعریف داشته‌اند که در ادامه به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

گردشگری پایدار به فرایندی اطلاق می‌شود که نیازهای گردشگران کنونی و نسل‌های آتی را برآورده می‌کند (دلشاد و همکاران، ۱۳۹۶). گردشگری پایدار مفهومی چندبعدی است که در بردارنده مسائلی بوم‌شناختی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و نهادی است، که منظور از بعد محیطی آن جلوگیری از تخریب منابع طبیعی است. بعد اقتصادی آن به افزایش درآمد جامعه حاضر، در عین تضمین درآمد نسل‌های آتی اشاره دارد. بعد اجتماعی آن به افزایش سطح عدالت اجتماعی، امنیت و برابری می‌پردازد، بعد فرهنگی به ارتقای فرهنگ و ارزش‌های زیبایی‌شناسی مربوط می‌شود و در نهایت بعد نهادی به افزایش سطح مشارکت جوامع محلی در تصمیم‌گیری‌های راهبردی اشاره دارد (شاطریان و همکاران، ۱۳۹۶). گردشگری پایدار به برقراری

1. United Nations Environment Programme (UNEP)

2. United Nations World Tourism Organization (UNWTO)

خارجی در ابعاد کلان ارائه کردند. شاخص‌های اقتصادی که ایشان در این مطالعه به آن اشاره داشتند عبارت‌اند از: آثار تورمی گردشگری، کاهش اتکا به نفت، سهم گردشگری در درآمد ملی، وابستگی اقتصادی به گردشگری، سرمایه‌گذاری، تعداد گردشگر، قیمت خدمات و محصولات و رقابت.

از آنجا که هدف از پژوهش ایشان تمرکز بر ارائه راهکارهای جذب گردشگر خارجی بوده و به تمامی ابعاد اقتصادی گردشگری پایدار نیز اشاره نکرده‌اند، اما همچنان نیاز به پژوهش‌های بیشتر در زمینه اقتصاد گردشگری پایدار احساس می‌شود.

روکساس و همکاران (2020) نیز در پژوهشی به ارائه چارچوبی برای گردشگری پایدار با استفاده از تفکر سیستمی پرداختند. در الگوی تفسیری که ایشان ارائه کردند تأکید محققان بر ایجاد مشاغل سودآور از طریق اکوتوریسم، ایجاد انگیزه در ذی‌نفعان برای توسعه پایدار، و در نهایت ارتقای اکوتوریسم بوده است و در پایان به برخی از عواملی که باعث تضعیف پایداری گردشگری می‌شوند اشاره کرده‌اند. در الگوی پیشنهادی ایشان، به برخی از ابعاد اقتصادی اکوتوریسم اشاراتی محدود شده است که عبارت‌اند از: عواید اقتصادی، اشتغال محلی و تعداد گردشگران ورودی. واضح است در پژوهش روکساس و همکاران (2020) نیز به تمامی ابعاد اقتصادی گردشگری پایدار اشاره نشده و حتی شاخص‌های اقتصادی از دیگر شاخص‌ها تفکیک نشده‌اند و تنها اشاراتی کلی به ابعاد تأثیرگذاری اکوتوریسم در اقتصاد، محیط‌زیست و عواملی همچون آموزش، رضایت گردشگر، تبلیغات دهان‌به‌دهان، مدیریت ظرفیت و ... شده است. در ارتباط با ابعاد و شاخص‌های اقتصاد گردشگری نیز می‌توان به پژوهش‌های ذیل اشاره کرد:

توازن و تعادل، همچنین حفظ ارزش‌ها، کیفیت اخلاقیات و اصول اقتصادی همراه با مزیت اقتصادی می‌پردازد و بر توسعه متعادل و همه‌جانبه به جای نگاه صرفاً اقتصادی تمرکز دارد (ناصر و تقوی، ۱۳۹۸). پایداری در بردارنده سه رکن اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی است و قرارداد هم‌زمان هر سه رکن در یک تعریف، در درک مفهوم چالش‌هایی را به وجود می‌آورد. بنابراین باید این بخش‌ها از هم تفکیک و عمیق‌تر و مجزا بررسی شوند (نصراللهی و موسی بیکی ده‌آبادی، ۱۳۹۴). در ادامه پژوهش‌هایی را بررسی می‌کنیم که بعد اقتصادی گردشگری پایدار را به طور مجزا از سایر ابعاد مطالعه کرده‌اند. در کتب و پژوهش‌های مرتبط با پایداری، که به معرفی یا توسعه شاخص‌های پایداری گردشگری یا حتی گاه به تدوین پرسش‌نامه برای سنجش پایداری کلی کسب‌وکار گردشگری پرداخته‌اند، هریک فقط به چند شاخص محدود در زمینه پایداری اقتصادی توجه کرده‌اند و از جهات دیگر، از جمله توزیع درآمد گردشگری در سطح کشور، فرصت برابر سفر و سایر موارد مرتبط غفلت کرده‌اند (جدول ۱).

پیشینه پژوهش

در ارتباط با الگوی پویایی نظام گردشگری، پژوهشی‌های اندکی یافت شد که در اینجا به برخی از مرتبط‌ترین آن‌ها اشاره شده است: فرتوک‌زاده و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی سیاست‌های توسعه صنعت گردشگری در ایران با استفاده از رویکرد پویایی‌های سیستم را بررسی کردند. در نتیجه این مطالعه، ایشان الگویی از پویایی سیستم صنعت گردشگری ایران را ارائه داده و به برخی شاخص‌های اقتصادی نیز در الگوی خود اشاره کردند، و در نهایت پیشنهادها و راهکارهایی برای جذب گردشگر

جدول ۱: بخشی از پیشینه پژوهش

شاخص‌های اقتصادی گردشگری پایدار	پدیدآورنده
کیفیت اشتغال، دوام (ماندگاری) اقتصادی، رونق محلی	Asmelash & Kumar (2019)
نسبت بین تعداد گردشگران و ساکنان محلی، میزان اشتغال ظرفیت اسکان، تعداد گردشگران در هر متر مربع از ساحل در روز، تعداد کل تخت‌ها در مکان‌های اقامتی، سهم گردشگری در تولید ناخالص داخلی، متوسط هزینه‌کرد هر گردشگر، متوسط مدت اقامت	& Ružič Amidžić (2018)
اشتغال، دوام کسب‌وکار	Agyeiwaah et al. (2017)
اشتغال در گردشگری، قابلیت پس‌انداز درآمد حاصل از گردشگری، بهبود اقتصاد جامعه محلی به دلیل گردشگری، اشتغال محلی به بهبود کیفیت زندگی منجر شود، کاهش مهاجرت مردم محلی، گردشگری امنیت نسل‌های آینده را به خطر نیندازد.	Lee & Hsieh (2016)

شاخص های اقتصادی گردشگری پایدار	پدیدآورنده
تعداد گردشگران ورودی به مناطق ساحلی، متوسط هزینه روزانه گردشگران آفتاب و ساحل، نسبت گردشگران در ماه های اوج به گردشگران ماه های افول، میزان اشغال برای اقامتگاه های رسمی، نسبت نرخ متوسط میزان اشغال در فصل اوج به متوسط آن در فصل های افول گردشگری، درصد تأسیسات رسمی اقامت در جهانگردی که در تمام سال بازند، نسبت اشغال گردشگری به کل اشغال، سرمایه گذاری های عمومی در مسائل ساحلی.	Blancas et al. (2010)
امکان سرمایه گذاری و اشغال جامعه محلی، رشد اشغال در گردشگری، درصد نشت پول.	Chris & Sirakaya (2006)
فصلی بودن گردشگری، نشت، اشغال، مشارکت در حفظ منابع طبیعی، مزایای اقتصادی برای جامعه و مقصد، سهم گردشگری در کاهش فقر، رقابت پذیری مشاغل گردشگری.	WTO (2004)
میزان اشغال زایی، میزان توزیع درآمد، میزان هزینه های گردشگری برای مدیریت محلی، میزان تقاضای گردشگری.	دلشاد و همکاران (۱۳۹۶)
میزان اشغال زایی، میزان توزیع درآمد از طریق صنعت گردشگری، میزان هزینه ها برای مدیریت محلی، میزان تقاضا برای گردشگری محلی، میزان مصرف انرژی و منابع شهری در گردشگری.	پورا احمد و همکاران (۱۳۹۵)
ساخت یا بهبود زیرساخت ها، درآمد زایی، دسترسی به کالاها و خدمات، اشغال زایی، اثر فزاینده گردشگری در سایر صنایع، توسعه منطقه ای متعادل، سلامت عمومی اقتصاد جوامع میزبان.	ضرغام بروجنی و نیکبین (۱۳۹۱)
تأثیر گردشگری در جامعه محلی، تأثیر گردشگری در منابع، تأثیر منابع در گردشگری، تأثیر منابع در جامعه محلی.	قدمی و علیقلی زاده فیروزجایی (۱۳۹۱)
پایداری اقتصادی، پایداری ساختار تولید و خدمات گردشگری، کیفیت فرآورده ها و خدمات گردشگری.	رکن الدین افتخاری و همکاران (۱۳۸۹)

جای می گیرد و از تکنیک تحلیل محتوا و رویکرد تفسیری پویایی های سیستم در آن بهره گرفته شده است. به منظور گردآوری داده ها نیز از دو روش کتابخانه ای و میدانی استفاده شده است؛ به این صورت که ابتدا پژوهش های مرتبط با استفاده از کلیدواژه های مربوطه به زبان فارسی و لاتین، در پایگاه های علمی و معتبر جست و جو شد. با بررسی تحقیقات منتشر شده و پالایش موارد مشابه، مطالعات مرتبط با پژوهش به شرح جدول ۱- استفاده شد که پس از مطالعه دقیق، نکات کلیدی هر یک در قالب کد مشخص شد. سپس به منظور تکمیل داده ها از ابزار مصاحبه به روش نیمه ساختار یافته بهره گرفته شد. جامعه آماری پژوهش در این بخش را خبرگان و کارشناسان گردشگری، اساتید دانشگاه و صاحبان مشاغل گردشگری تشکیل دادند. نمونه گیری به روش هدفمند و تا رسیدن به اشباع نظری و اشباع داده ها ادامه یافت. در خصوص حجم نمونه، که به روش نمونه گیری هدفمند بوده، از آنجاکه جامعه آماری شامل خبرگان فعال در زمینه گردشگری، اقتصاد گردشگری و همچنین صاحبان حرفه

با توجه به آنچه بیان شد، گفتنی است وجه تمایز این پژوهش با پژوهش های مرتبط در این حوزه اتخاذ رویکردی کل نگر به این امر است؛ به طوری که تلاش شد با بهره گیری از نظر خبرگان، تا حد امکان هیچ یک از ابعاد پایداری اقتصادی گردشگری از نظر دور نماند. همچنین مدل مفهومی ارائه شده در پژوهش حاضر لزوم توجه به اقتصاد گردشگری پایدار به منزله سیستمی پیچیده و پویا را شفاف تر می کند و نشان می دهد که چگونه هر یک از متغیرهای الگو می تواند در کل سیستم اقتصادی گردشگری تأثیرگذار باشد.

روش پژوهش

از آن رو که هدف پژوهش حاضر کشف الگوی اقتصاد گردشگری پایدار است، از لحاظ هدف در راستای پژوهش های اکتشافی قرار می گیرد؛ زیرا درصدد احصای ابعاد و شاخص های مرتبط با یک متغیر است و از نظر جهت گیری پژوهش از نوع بنیادی است؛ زیرا پژوهش به منظور فهم دقیق ابعاد اقتصاد گردشگری پایدار انجام شده است. همچنین از لحاظ روش در زمره پژوهش های کیفی

صنعت گردشگری) به اشباع رسید. نمونه‌گیری در این مرحله نیز به روش هدفمند انجام شد. به این ترتیب، الگوی پیشنهادی با نظر یکی از خبرگان دانشگاهی تصحیح شد و سپس الگوی تصحیح‌شده، بدون هیچ تغییر دوباره‌ای با تأیید پنج نفر دیگر به اشباع نظری و اشباع داده رسیده شد. گفتنی است که در رویکرد روایتگری، از آنجاکه هدف تنها توصیفی از پیچیدگی و پویایی سیستم است از اعتبارسنجی الگو صرف‌نظر می‌شود. روایتگری (تفکر سیستمی) رویکردی نوین از پویایی سیستم است و برای توضیح و تفسیر سیستم از آن بهره برده می‌شود. آرنولد و وید تفکر سیستمی را مجموعه‌ای از مهارت‌های تجزیه و تحلیل هم‌افزایی تعریف کردند که برای بهبود قابلیت شناسایی و درک سیستم‌ها، پیش‌بینی رفتارهای آن‌ها و ایجاد تغییرات در آن‌ها، برای ایجاد تأثیرات مطلوب استفاده می‌شود؛ بدین معنی که به جای جداکردن اجزای سیستم مطالعه‌شده، با گسترش دیدگاه خود، فعل و انفعالات متعدد به‌منزله موضوع و سیستمی واحد در نظر گرفته می‌شود (Arnold & Wade, 2015). درحقیقت با استفاده از تفکر سیستمی درک بهتری از مسئله به‌وجود می‌آید که امکان مداخلات سیاستی را فراهم و برنامه‌ریزی توسعه برای سیستم‌های پیچیده‌ای مانند گردشگری را تسهیل می‌کند. استفاده از تفکر سیستمی در این پژوهش نیز به سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان اجازه می‌دهد تا روابط علی بین متغیرها را در نظر گرفته و مداخلات را براساس درک جامع از چگونگی سیستم اقتصاد گردشگری پایدار اعمال کند. نمونه کاربرد این رویکرد در گردشگری پژوهش روکساس و همکاران (2020) است، که در آن به‌منظور ارائه چارچوبی برای خلق گردشگری پایدار از تفکر سیستمی بهره برده است.

یافته‌های پژوهش

پس از مطالعه و بررسی چندین باره مصاحبه‌ها و پیشینه پژوهش، کدهای مربوطه مشخص و در جدول ۲ ارائه شد.

جدول ۲: شاخص‌های اقتصاد گردشگری پایدار و منابع آن

منابع	شاخص‌های مربوطه (کد)	
WTO (2004); Chris & Sirakaya (2006); Lee & Hsieh (2016); Agyeiwaah et al. (2017); Asmelash & Kumar (2019) پوراحمد و همکاران (۱۳۹۵): رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۸۹): دلشاد و همکاران (۱۳۹۶): قدمی و علیقلی‌زاده فیروزجایی (۱۳۹۱): مصاحبه با خبرگان	اشتغال جامعه محلی	۱
Asmelash & Kumar (2019); WTO (2004); مصاحبه با خبرگان	فرصت فروش صنایع دستی و محصولات محلی	۲
Chris & Sirakaya (2006); WTO (2004)	اختصاص اولویت سرمایه‌گذاری به جامعه محلی	۳

گردشگری هستند و بنا به ترکیب هر دو دسته از خبرگان و صاحبان مشاغل گردشگری، انتخاب حجم نمونه بین ۴ تا ۱۴ نفر از افراد مذکور کفایت می‌کند (Bhattacharya et al., 2013).

هم‌زمان با جمع‌آوری اطلاعات، کدگذاری و تحلیل نیز انجام شد و با توجه به نتایج، درخصوص این که نمونه بعدی چه کسی باشد تصمیم‌گیری شد. به این ترتیب، مصاحبه با خبرگان دانشگاهی آغاز و سپس با گروه‌های دیگر تا زمانی ادامه یافت که محققان به این نتیجه رسیدند که مضامین و حرف‌ها تکراری شده و آنچه به دفعات شنیده می‌شود حرف تازه‌ای نیست (اشباع داده‌ها)، و همچنین اطلاعاتی که به دست آورده‌اند کفایت لازم برای دستیابی به هدف مدنظر را دارد (اشباع نظری). به این ترتیب، در مجموع ۱۱ نفر (۴ نفر از کارشناسان گردشگری، ۴ نفر از اساتید دانشگاه و ۳ نفر از صاحبان مشاغل گردشگری) در پژوهش شرکت کردند.

به‌منظور سنجش روایی و پایایی یافته‌های پژوهش کیفی، محققان روش‌های متعددی ارائه کرده‌اند که در این پژوهش، از واریسی مجدد در مراحل گوناگون گردآوری داده‌ها و کدگذاری مستقل به‌دست نویسندگان و مقایسه نتایج، و تأیید نتایج نهایی مصاحبه‌شوندگان بهره گرفته شد. پس از ارائه چارچوب پیشنهادی (جدول ۳)، به‌منظور شفافیت بیشتر و تأکید بر لزوم نگاه جامع و سیستمی به اقتصاد گردشگری پایدار، تلاش شد روابط علی- معلولی بر مبنای ابعاد به‌دست آمده از چارچوب پیشنهادی پژوهش، در الگوی واحدی بررسی و ارائه شود. بدین منظور، از رویکرد پویایی‌های سیستم به شکل روایتگری (تفسیری) (یا به عبارت دقیق‌تر تفکر سیستمی^۲) استفاده شد، و در نهایت الگوی پیشنهادی با استفاده از نرم‌افزار ونسیم رسم شد و با تأیید شش نفر از خبرگان اقتصاد گردشگری (دو نفر از خبرگان دانشگاهی با تخصص گردشگری پایدار، دو نفر از خبرگان دانشگاهی با تخصص اقتصاد گردشگری و دو نفر از فعالان

1. System Dynamics
2. Systems Thinking

منابع	شاخص‌های مربوطه (کد)	
مصاحبه با خبرگان	جاذبه‌سازی در مکان‌های کمتر شناخته‌شده	۴
مصاحبه با خبرگان	اقدامات بازاریابی برای جذب گردشگر به مکان‌های کمتر شناخته‌شده	۵
رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۸۹)؛ مصاحبه با خبرگان	تمرکز بر توسعه گردشگری حامی فقرا، گردشگری اجتماعی و گردشگری داوطلبانه	۶
مصاحبه با خبرگان	تمرکز بر کاهش نابرابری فرصت سفر (سفرهای تشویقی، تسهیلات سفر و ...)	۷
WTO (2004)؛ مصاحبه با خبرگان	همکاری‌های تجاری	۸
WTO (2004)؛ مصاحبه با خبرگان	حمایت از کسب‌وکارهای کوچک (مشاوره، تبلیغ، همکاری و ...)	۹
WTO (2004)؛ مصاحبه با خبرگان	قیمت عادلانه	۱۰
مصاحبه با خبرگان	ارائه خدمات و محصولات باکیفیت	۱۱
رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۸۹)؛ مصاحبه با خبرگان	کسب رضایت گردشگر	۱۲
WTO (2004)؛ مصاحبه با خبرگان	تمایز و تخصص	۱۳
مصاحبه با خبرگان	میهمان‌نوازی	۱۴
مصاحبه با خبرگان	جذب سرمایه خارجی	۱۵
مصاحبه با خبرگان	جذب گردشگر خارجی	۱۶
مصاحبه با خبرگان	ارائه خدمات بیشتر	۱۷
مصاحبه با خبرگان	خلاقیت در افزایش جاذبه‌ها	۱۸
WTO (2004)؛ رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۸۹)؛ مصاحبه با خبرگان	تنوع محصولات	۱۹
Asmelash & Kumar (2019)؛ Ružić & Amidžić (2018)؛ قدمی و علیقلی‌زاده فیروزجایی (۱۳۹۱)؛ مصاحبه با خبرگان	تلاش برای افزایش مدت اقامت	۲۰
مصاحبه با خبرگان	بخش‌بندی مشتریان و تعیین بازار هدف بر مبنای حساسیت به قیمت	۲۱
رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۹۶)؛ مصاحبه با خبرگان	مدیریت هزینه‌ها	۲۲
Asmelash & Kumar (2019)؛ WTO (2004)؛ مصاحبه با خبرگان	تنوع گردشگری و توزیع آن در تمام فصول	۲۳
مصاحبه با خبرگان	تخفیف‌های فصلی	۲۴
Lee & Hsieh (2016)؛ مصاحبه با خبرگان	پس‌انداز درخور توجه	۲۵
مصاحبه با خبرگان	عرضه خدمات جانبی متناسب با توانایی‌ها	۲۶
مصاحبه با خبرگان	امکان دورکاری (در مواقع لزوم)	۲۷

شماره	شاخص‌های مربوطه (کد)	منابع
۲۸	تمرکز بر کسب درآمد از طریق ارائه خدمات الکترونیک	مصاحبه با خبرگان
۲۹	مهاجرت نکردن مردم محلی از مکان‌های جذاب گردشگری پذیر	WTO (2004); Lee & Hsieh (2016); مصاحبه با خبرگان
۳۰	جلوگیری از افزایش قیمت بی‌رویه زمین‌های مقصد توریستی	قدیمی و علیقلی‌زاده فیروزجایی (۱۳۹۱); مصاحبه با خبرگان
۳۱	جلوگیری از افزایش قیمت بی‌رویه محصولات و خدمات در مناطق توریستی	قدیمی و علیقلی‌زاده فیروزجایی (۱۳۹۱); مصاحبه با خبرگان
۳۲	عرضه محصولات داخلی	قدیمی و علیقلی‌زاده فیروزجایی (۱۳۹۱); مصاحبه با خبرگان; Asmelash & Kumar (2019); Chris & Sirakaya (2006); WTO (2004);
۳۳	اشتغال داخلی	ضرغام بروجنی و نیک‌بین (۱۳۹۱); Asmelash & Kumar (2019); WTO (2004); Chris & Sirakaya (2006); قدیمی و علیقلی‌زاده فیروزجایی (۱۳۹۱); مصاحبه با خبرگان
۳۴	ارائه محصول مفید به گردشگران؛ به نحوی که چرخه اقتصادی پایداری به وجود آید	مصاحبه با خبرگان
۳۵	اولویت‌سنجی توسعه گردشگری در کنار دیگر صنایع	مصاحبه با خبرگان
۳۶	امکان‌سنجی توسعه گردشگری	مصاحبه با خبرگان
۳۷	حفظ و ارتقای زیرساخت‌ها	ضرغام بروجنی و نیک‌بین (۱۳۹۱); Lee & Hsieh (2016); قدیمی و علیقلی‌زاده فیروزجایی (۱۳۹۱); مصاحبه با خبرگان
۳۸	اختصاص بودجه به منظور اتخاذ رویکردهای سبز	Lee & Hsieh (2016); WTO (2004); پوراحمد و همکاران (۱۳۹۵); قدیمی و علیقلی‌زاده فیروزجایی (۱۳۹۱); مصاحبه با خبرگان
۳۹	اختصاص بودجه به منظور جلب حمایت و رضایت جامعه محلی	Lee & Hsieh (2016); Blancas et al. (2010); Ružić & Amidžić (2018); رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۸۹); ضرغام بروجنی و نیک‌بین (۱۳۹۱); قدیمی و علیقلی‌زاده فیروزجایی (۱۳۹۱); مصاحبه با خبرگان
۴۰	اختصاص بودجه برای حفظ میراث فرهنگی	Lee & Hsieh (2016); قدیمی و علیقلی‌زاده فیروزجایی (۱۳۹۱); مصاحبه با خبرگان
۴۱	جلب رضایت کارکنان (توجه به آموزش، مهارت و نشاط کارکنان، سطح حقوق پرداختی به ایشان، برابری جنسیتی در اشتغال و ...)	Agyeiwaah et al. (2017); مصاحبه با خبرگان; WTO (2004); Asmelash & Kumar (2019)

براساس مفهوم و استنباط دریافت شده از کدها، پایدار مشخص شد و نتایج حاصل در جدول ۳ خلاصه مقوله‌های فرعی و اصلی مرتبط با اقتصاد گردشگری و ارائه شد.

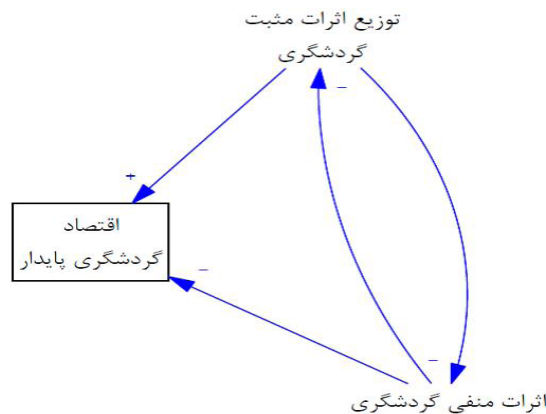
جدول ۳: کدها و مقوله‌های اقتصاد گردشگری پایدار (چارچوب پیشنهادی پژوهش)

ابعاد اصلی اقتصادی گردشگری پایدار (مقوله اصلی)	ابعاد فرعی (مقوله فرعی)	شاخص‌های مربوطه (کد)
توزیع تأثیرات مثبت	مشارکت اقتصادی جامعه محلی	<ul style="list-style-type: none"> اشتغال جامعه محلی فرصت فروش صنایع دستی و محصولات محلی اختصاص اولویت سرمایه‌گذاری به جامعه محلی
	توزیع ثروت در سطح کشور	<ul style="list-style-type: none"> جاذبه‌سازی در مکان‌های کمتر شناخته شده اقدامات بازاریابی برای جذب گردشگر به مکان‌های کمتر شناخته شده تمرکز بر توسعه گردشگری حامی فقرا، گردشگری اجتماعی و گردشگری داوطلبانه تمرکز بر کاهش نابرابری فرصت سفر (سفرهای تشویقی، تسهیلات سفر و ...)
افزایش درآمد	هم‌افزایی	<ul style="list-style-type: none"> همکاری‌های تجاری حمایت از کسب‌وکارهای کوچک (مشاوره، تبلیغ، همکاری و ...)
	رقابت	<ul style="list-style-type: none"> قیمت عادلانه ارائه خدمات و محصولات باکیفیت کسب رضایت گردشگر تمایز و تخصص میهمان‌نوازی
افزایش درآمد	افزایش درآمد ارزی (ورود پول جدید به چرخه اقتصاد داخلی)	<ul style="list-style-type: none"> جذب سرمایه خارجی جذب گردشگر خارجی
	سودآوری	<ul style="list-style-type: none"> ارائه خدمات بیشتر خلاقیت در افزایش جاذبه‌ها تنوع محصولات تلاش برای افزایش مدت اقامت بخش‌بندی مشتریان و تعیین بازار هدف بر مبنای حساسیت به قیمت مدیریت هزینه‌ها
تاب‌آوری مشاغل گردشگری	تلاش برای کاهش فصلی بودن مشاغل گردشگری	<ul style="list-style-type: none"> تنوع گردشگری و توزیع آن در همه‌ی فصول تخفیف‌های فصلی
	پیش‌بینی و مدیریت بحران	<ul style="list-style-type: none"> پس‌انداز درخور توجه عرضه خدمات جانبی متناسب با توانایی‌ها امکان دورکاری (در مواقع لزوم) تمرکز بر کسب درآمد از طریق ارائه خدمات الکترونیک
کنترل تأثیرات منفی	جلوگیری از آثار تورمی گردشگری	<ul style="list-style-type: none"> مهاجرت نکردن مردم محلی از مکان‌های جذاب گردشگرپذیر جلوگیری از افزایش قیمت بی‌رویه زمین‌های مقصد توریستی افزایش قیمت بی‌رویه محصولات و خدمات در مناطق توریستی
	جلوگیری از نشت پول	<ul style="list-style-type: none"> عرضه محصولات داخلی اشتغال داخلی ارائه محصول مفید به گردشگران به نحوی که چرخه اقتصادی پایداری به وجود آید
	پرهیز از اقتصاد تک‌محصولی (وابستگی شدید اقتصادی به گردشگری)	<ul style="list-style-type: none"> اولویت‌سنجی توسعه گردشگری در کنار دیگر صنایع امکان‌سنجی توسعه گردشگری
	حفظ و ارتقای سرمایه‌هایی که تداوم اشتغال بسته به وجود آن‌هاست	<ul style="list-style-type: none"> حفظ و ارتقای زیرساخت‌ها اختصاص بودجه به منظور اتخاذ رویکردهای سبز اختصاص بودجه به منظور جلب حمایت و رضایت جامعه محلی اختصاص بودجه برای حفظ میراث فرهنگی جلب رضایت کارکنان (توجه به آموزش، مهارت و نشاط کارکنان، سطح حقوق پرداختی به ایشان، برابری جنسیتی در اشتغال و ...)

«توزیع تأثیرات مثبت گردشگری» و «تأثیرات منفی گردشگری» در اقتصاد گردشگری پایدار در شکل ۱ ارائه شده است. علامت + روی پیکان‌ها نشان‌دهنده تأثیر هم‌راستا و علامت - نشان‌دهنده تأثیر معکوس عامل اول (علت) در عامل دوم (معلول) است. در شکل ۱، هرچه توزیع تأثیرات مثبت گردشگری بیشتر شود، پایداری اقتصادی بیشتر می‌شود؛ بنابراین روی این پیکان علامت + درج شده است که این می‌تواند نتیجه برنامه‌ریزی دقیق‌تر برای دستیابی به رشد اقتصادی پایدار باشد.

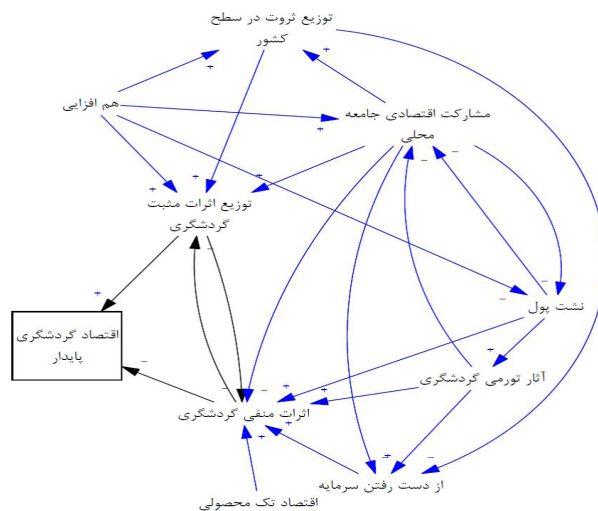
پس از مشخص شدن ابعاد اقتصاد گردشگری پایدار در جدول ۳، به‌منظور رسم الگوی پیشنهادی پیچیدگی سیستم اقتصاد گردشگری پایدار را توصیف می‌کنیم. گفتنی است که پایداری اقتصاد گردشگری یک زنجیره ارزش خطی نیست؛ بلکه سیستمی پیچیده و پویاست که افزایش یا کاهش یک عامل آن می‌تواند موجب تغییر دیگر عوامل شود. برای شفاف‌تر شدن ارتباطات در این سیستم، در ادامه تلاش شده در حد امکان پویایی آن به تصویر کشیده شود. به‌منظور رسم الگوی پیشنهادی، نخست تأثیر دو عامل

شکل ۱: سیستم اقتصاد گردشگری با دو عامل توزیع تأثیرات مثبت و تأثیرات منفی

همان‌گونه که در شکل ۱ مشاهده می‌شود، بین توزیع تأثیرات مثبت گردشگری و تأثیرات منفی گردشگری، حلقه ارتباطی وجود دارد و نشان‌دهنده ارتباط دوسویه بین این دو متغیر است. این مطلب از آنجا ناشی می‌شود که مشارکت جامعه محلی، اشتغال ایشان در گردشگری، و توزیع ثروت حاصل از گردشگری در کشور موجب رضایت جامعه محلی و در نتیجه حمایت ایشان از توسعه گردشگری می‌شود و به این ترتیب ظرفیت تحمل مقصد افزایش یافته و میزان ناسازگاری میان گردشگران و جامعه محلی کاهش می‌یابد؛ به عبارت دیگر، توزیع ثروت (تأثیرات مثبت گردشگری) باعث کنترل آثار منفی گردشگری می‌شود. از طرفی حمایت ساکنان از توسعه گردشگری موجب مشارکت بیشتر ایشان در مشاغل گردشگری شده که خود به معنای توزیع تأثیرات مثبت گردشگری است. در شکل ۲، ابعاد فرعی نیز به تصویر کشیده شده است:

همان‌گونه که در شکل ۱ مشاهده می‌شود، بین توزیع تأثیرات مثبت گردشگری و تأثیرات منفی گردشگری، حلقه ارتباطی وجود دارد و نشان‌دهنده ارتباط دوسویه بین این دو متغیر است. این مطلب از آنجا ناشی می‌شود که مشارکت جامعه محلی، اشتغال ایشان در گردشگری، و توزیع ثروت حاصل از گردشگری در کشور موجب رضایت جامعه محلی و در نتیجه حمایت ایشان از توسعه گردشگری می‌شود و به این ترتیب

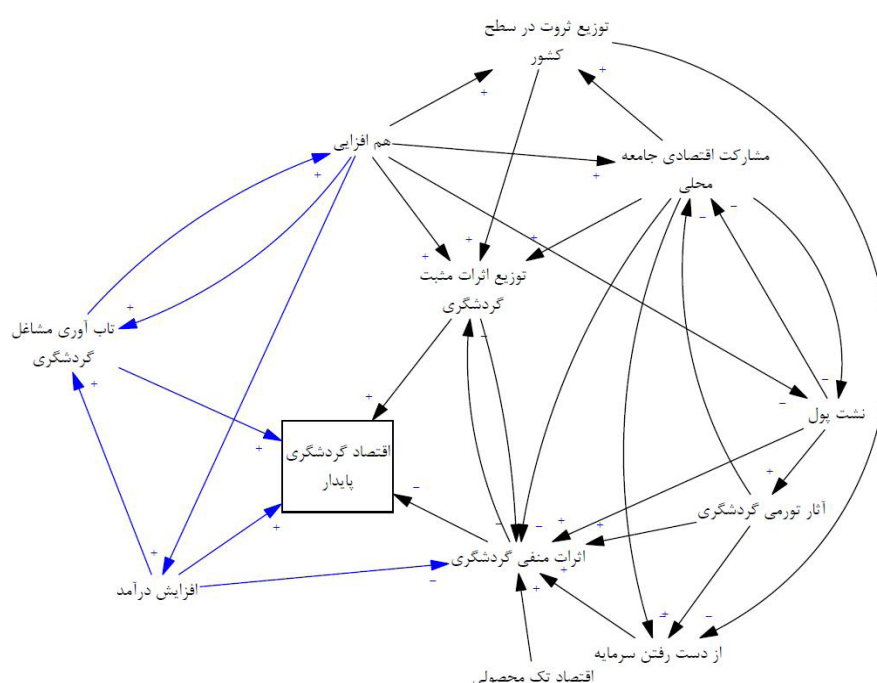

شکل ۲: سیستم اقتصاد گردشگری پایدار با افزودن برخی ابعاد فرعی

مردم محلی از این مکان‌ها موجب نارضایتی ایشان و در نتیجه ازدست رفتن حمایت ایشان می‌شود؛ بنابراین رویکرد کالایی به مکان‌های توریستی موجب کاهش مشارکت جامعه محلی در اشتغال گردشگری، ازدست رفتن سرمایه و در نهایت افزایش آثار منفی گردشگری می‌شود. در ادامه با افزوده شدن دو عامل «افزایش درآمد» و «تاب‌آوری مشاغل گردشگری» در شکل ۳ به الگوی کامل‌تری از این سیستم می‌رسیم.

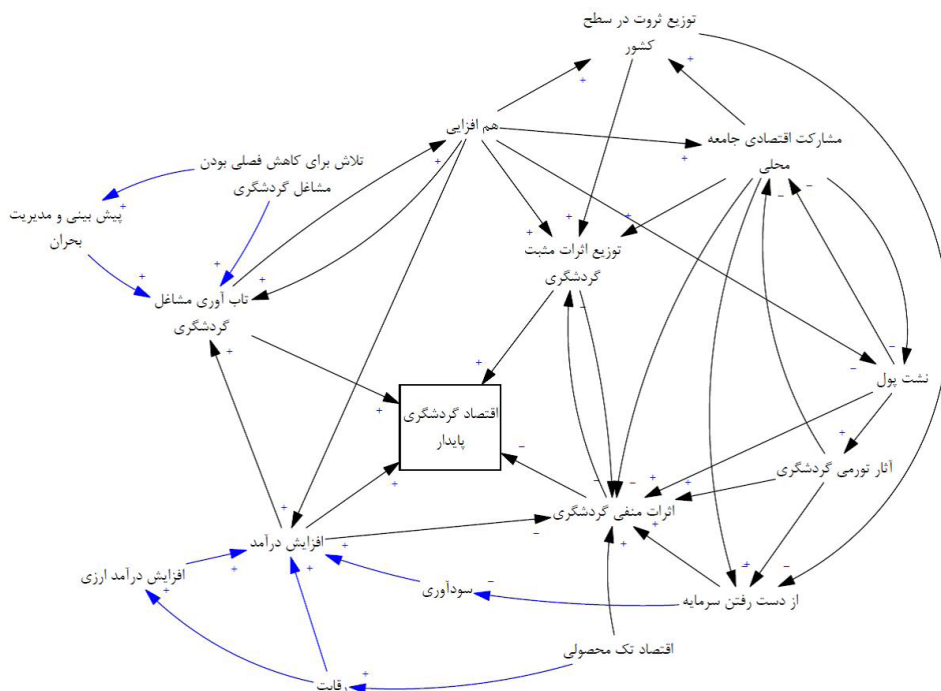
براساس شکل ۲، مشارکت جامعه محلی به سبب کاهش نشت پول و حفظ سرمایه، مستقیماً به کنترل آثار منفی گردشگری منجر می‌شود. همچنین حمایت از کسب‌وکارهای نوپا موجب توزیع تأثیرات مثبت گردشگری در سطح کشور و مشارکت بیشتر جامعه محلی می‌شود. هم‌افزایی نیز موجب افزایش سرمایه‌گذاری داخلی و کاهش نشت پول می‌شود. توزیع ثروت در سطح کشور عاملی است که رضایت جامعه محلی را در پی دارد. افزایش بی‌رویه قیمت زمین‌های مقصدهای توریستی و مهاجرت

شکل ۳: سیستم اقتصاد گردشگری پایدار با افزوده شدن تاب‌آوری مشاغل گردشگری و افزایش درآمد

بیشتر شده و همچنین هزینه لازم برای ایجاد منبع درآمد جانبی در کنار کسب‌وکار گردشگری را فراهم می‌کند که تمامی این موارد تاب‌آوری بیشتر مشاغل گردشگری را در پی دارد. در شکل ۴، ابعاد افزایش درآمد و تاب‌آوری مشاغل افزوده شده است.

با افزایش درآمد، هزینه لازم برای کنترل آثار منفی گردشگری تأمین می‌شود؛ بنابراین افزایش درآمد به کاهش تأثیرات منفی گردشگری منجر می‌شود. همچنین همکاری متقابل و هم‌افزایی، موجب افزایش درآمد می‌شود و از این طریق به صورت غیرمستقیم به پایداری بیشتر اقتصاد گردشگری منجر می‌شود. افزایش درآمد باعث پس‌انداز

شکل ۴: الگوی پیشنهادی پژوهش: الگوی تفسیری پویایی‌های سیستم اقتصاد گردشگری پایدار

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر، تلاشی است برای ارائه چارچوب و الگوی تفسیری جامع‌تر از مفهوم گردشگری پایدار از منظر اقتصادی. به همین منظور، ابعاد اصلی و فرعی و همچنین شاخص‌های مربوطه با بهره‌گیری از نظر خبرگان شناسایی شد. در تجزیه و تحلیل محتوا پس از بررسی دقیق مطالعات قبلی و متن مصاحبه‌ها، ۴۱ کد (شاخص) برای اقتصاد گردشگری پایدار مشخص شد. ۹ شاخص اول مربوط به «توزیع تأثیرات مثبت گردشگری» است که در سه بعد فرعی «مشارکت اقتصادی جامعه محلی»، «توزیع ثروت در سطح کشور» و «هم‌افزایی» جای می‌گیرد. پس از آن، ۱۳ شاخص مرتبط با «افزایش درآمد» است که در ابعاد فرعی «رقابت»، «افزایش درآمدهای ارزی» و «سودآوری» جای می‌گیرد. ۶ شاخص بعدی با «تاب‌آوری کسب‌وکارهای گردشگری» مرتبط است که ابعاد «تلاش برای کاهش فصلی بودن گردشگری» و «پیش‌بینی و مدیریت بحران» را دربر دارد و در نهایت ۱۳ شاخص مرتبط با «کنترل آثار منفی گردشگری» است که در چهار بعد فرعی «جلوگیری از آثار توری گردشگری»، «جلوگیری از نشت پول»، «پرهیز از اقتصاد تک‌محصولی» و «حفظ و ارتقای سرمایه‌هایی که تداوم اشتغال بسته به وجود آن‌هاست» مدنظر قرار گرفت.

حمایت‌نکردن جامعه محلی، نارضایتی کارکنان و محیط طبیعی تخریب‌شده و زیرساخت‌های نامناسب، سبب کاهش رضایت گردشگر، کاهش جذابیت‌های گردشگری و در نتیجه تمایل نداشتن گردشگران به افزایش مدت اقامت یا بازدید مجدد و یا توصیه مقصد به دیگران می‌شود؛ در نتیجه از دست رفتن سرمایه به شکل غیرمستقیم به سبب کاهش هزینه‌کرد گردشگران و ایجاد تصویر مقصد نامطلوب، به کاهش سودآوری گردشگری و ناپایداری اقتصادی گردشگری منجر می‌شود. همچنین خلق وفاداری در مشتری و ارتقای تصویر مقصد (از طریق جلب رضایت وی، بهبود کیفیت خدمات، تمایز، تخصص و...) موجب افزایش تمایل گردشگر خارجی به بازدید از مقصد و در نتیجه افزایش درآمد ارزی می‌شود.

در شکل ۴ الگوی پیشنهادی پژوهش مشاهده می‌شود که در بردارنده تمامی ابعاد اصلی و فرعی (که خبرگان در مرحله تحلیل محتوا به آن اشاره داشته‌اند) و ارتباط بین آن‌ها می‌شود؛ در حالی که به دلیل پرهیز از پیچیدگی بیش‌ازحد الگو، از افزودن شاخص‌ها و بسط بیشتر الگو چشم‌پوشی کرده‌ایم.

در مجموع براساس یافته‌های پژوهش مشخص شد که اقتصاد گردشگری پایدار دارای چهار بعد اصلی است که عبارت‌اند از: توزیع تأثیرات مثبت، افزایش درآمد، تاب‌آوری مشاغل گردشگری، و کنترل آثار منفی گردشگری. تعاریف موجود در زمینه گردشگری پایدار همواره بر مشارکت جامعه و حفظ منابع برای نسل‌های آتی در عین بهره‌گیری صحیح از آن‌ها در زمان حال اشاره داشته‌اند (Rasoolimanesh et al., 2020). به عبارت دیگر، توزیع تأثیرات مثبت، افزایش درآمد و کنترل آثار منفی - که در چارچوب پیشنهادی این پژوهش به آن‌ها اشاره شد - با تعاریف موجود از گردشگری پایدار مطابقت دارد (گرچه در پژوهش حاضر تلاش شده است این موارد گسترده‌تر و شفاف‌تر تقسیم‌بندی و تفسیر شود). به گونه‌ای دقیق‌تر می‌توان درباره مطابقت یافته‌های پژوهش حاضر با پژوهش‌های پیشین (مستقیم یا ضمنی) به موارد زیر اشاره کرد:

توزیع تأثیرات مثبت گردشگری (دلشاد و همکاران، ۱۳۹۶؛ ضرغام بروجنی و نیک‌بین، ۱۳۹۱؛ رکن‌الدین افتخاری و همکاران، ۲۰۰۴؛ WTO، ۱۳۸۹)؛ مشارکت اقتصادی جامعه محلی (پوراحمد و همکاران، ۱۳۹۵؛ قدمی و علیقلی‌زاده فیروزجایی، ۱۳۹۱؛ Chris & WTO، 2004؛ Sirakaya, 2006; Lee & Hsieh, 2016; Agyeiwaah et al., 2017; Asmelash & Kumar, 2019)؛ توزیع تأثیرات مثبت گردشگری در سطح کشور (پوراحمد و همکاران، ۱۳۹۵؛ Ružić & Amidžić, 2018)؛ هم‌افزایی (WTO، 2004)؛ افزایش درآمد (پوراحمد و همکاران، ۱۳۹۵؛ WTO، 2004؛ Agyeiwaah et al., 2017)؛ رقابت (رکن‌الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۸۹؛ WTO، 2004)؛ سودآوری (پوراحمد و همکاران، ۱۳۹۵؛ رکن‌الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۸۹؛ Ružić & WTO، 2004؛ Agyeiwaah et al., 2017; Amidžić, 2018; Asmelash & Kumar, 2019)؛ تلاش برای کاهش فصلی‌بودن گردشگری (قدمی و علیقلی‌زاده فیروزجایی، 2010؛ Blancas et al., 2010؛ WTO، 2004؛ Agyeiwaah et al., 2017; Asmelash & Kumar, 2019)؛ کنترل آثار منفی گردشگری (Lee & Hsieh, 2016; Ružić, 2018; Amidžić, 2018)؛ دلشاد و همکاران، ۱۳۹۶؛ ضرغام بروجنی و نیک‌بین، ۱۳۹۱)؛ آثار تورمی گردشگری (قدمی و علیقلی‌زاده فیروزجایی، ۱۳۹۱؛ Lee & Hsieh, 2016)؛ نشأت پول (قدمی و علیقلی‌زاده فیروزجایی، ۱۳۹۱؛ WTO، 2004؛ Chris & Sirakaya, 2006; Asmelash & Kumar, 2019)؛ و محافظت از سرمایه (قدمی و علیقلی‌زاده فیروزجایی، ۱۳۹۱؛ پوراحمد و همکاران، ۱۳۹۵؛ ضرغام بروجنی و نیک‌بین، ۱۳۹۱؛ WTO، 2004؛ Lee & Hsieh, 2016; Agyeiwaah et al., 2017; Ružić & Amidžić, 2018; Asmelash & Kumar, 2019).

یکی از ابعاد فرعی که در پژوهش‌های پیشین هیچ اشاره‌ای به آن نشده اقتصاد تک‌محصولی است. منظور از اقتصاد تک‌محصولی در اینجا تکیه بر گردشگری به‌منزله عامل اصلی اقتصاد کشور است، که با توجه به افت‌وخیزهای گردشگری، در بحران‌های اخیر، به‌ویژه مسئله شیوع ویروس کووید ۱۹ و تأثیر آن در اقتصاد صنعت گردشگری، توجه به این موضوع بیش‌ازپیش حائز اهمیت است؛ زیرا مواجهه با چنین بحران‌هایی (در صورت پیش‌بینی و کنترل‌نکردن)، بی‌شک مشکلات اقتصادی بسیاری به همراه خواهد داشت. همچنین گرچه مواردی همچون سودآوری بلندمدت و کاهش فصلی‌بودن، یا ثبات اقتصادی در برخی پژوهش‌ها مدنظر بوده است؛ ولی هیچ‌گاه در تعاریف گردشگری پایدار، اشاره مستقیمی به مسئله پیش‌بینی و مدیریت بحران، یا تاب‌آوری کسب‌وکارهای گردشگری نشده است؛ بنابراین گفتنی است چارچوب پیشنهادی پژوهش تعریف کامل‌تری از گردشگری پایدار از منظر اقتصادی ارائه می‌دهد که عبارت است از: نوعی از گردشگری که ضمن کسب درآمد، بر توزیع ثروت حاصله، کنترل آثار منفی و تاب‌آوری مشاغل گردشگری نیز متمرکز است.

همچنین در بحث شاخص‌ها نیز تلاش شد که به موارد جدیدی همچون تلاش برای کاهش نابرابری فرصت سفر، افزایش جاذبه در مناطقی که کمتر شناخته شده توجه شود. به عبارت دیگر، تلاش شد تا مفهوم عدالت اقتصادی نیز در بحث توزیع ثروت حاصل از گردشگری نمایان‌تر شود. در مجموع نتایج این بخش از پژوهش (چارچوب پیشنهادی)، مفاهیم پایداری اقتصادی و عدالت اقتصادی را نیز در تعریف گردشگری پایدار لحاظ و به اهمیت آن‌ها از دید خبرگان گردشگری اشاره می‌کند.

پس از مشخص‌شدن ابعاد و شاخص‌های اقتصاد گردشگری پایدار، به‌منظور شفافیت بیشتر و تأکید بر لزوم نگاه جامع و سیستمی به اقتصاد گردشگری پایدار، الگوی تفسیری اقتصاد گردشگری پایدار (با در نظر گرفتن ابعاد اصلی و فرعی)، و با بهره‌گیری از رویکرد تفسیری پویایی‌های سیستم به تصویر کشیده شد و خبرگان آن را تأیید کردند. یافته‌های این قسمت از پژوهش، بیانگر وجود سیستمی پیچیده و پویا در اقتصاد گردشگری پایدار است؛ به نحوی که تغییر یک عامل می‌تواند کل سیستم را تحت تأثیر قرار دهد. به عبارت دیگر، به‌منظور مدیریت مؤثر اقتصاد گردشگری، باید نگاه و تفکر سیستمی به مسئله داشت و نمی‌توان ارتباط میان عوامل را به‌صورت خطی و ساده فرض کرد. گرچه صحبت از اقتصاد گردشگری پایدار در پژوهش‌های بسیاری مطرح شده و در مورد برخی از ابعاد آن

به‌صورت کلی ارائه شده است؛ در نتیجه تفکیک این چارچوب برای اعمال خط مشی‌ها در سطح کسب‌وکار و در قالب مطالعه موردی، برای پژوهش‌های آتی پیشنهاد می‌شود؛

۴) شبیه‌سازی و تحلیل حساسیت الگوی پیشنهادی پژوهش نیازمند دسترسی به داده‌های مربوطه در بازه‌های زمانی متفاوت است؛ از این رو پیشنهاد می‌شود ثبت داده‌های اقتصادی گردشگری کشور (مرتبط با الگوی مدنظر) در پایگاه داده‌ای فراگیر، در دستور کار مدیران و برنامه‌ریزان این صنعت قرار گیرد تا زمینه آینده‌پژوهی و سناریونویسی با استفاده از الگوی مدنظر میسر شود.

منابع

پوراحمد، احمد، حسینی سیاه گلی، مهناز و صفدری مولان، امین (۱۳۹۵). ارزیابی شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری در جوامع میزبان (مطالعه موردی: شهرساری). مجله آمایش جغرافیایی فضا، فصل‌نامه علمی - پژوهشی دانشگاه گلستان، ۲۱(۶)، ص ۱۵۹-۱۷۲.

دلشاد، علی، ابوهاشم‌آبادی، فرزانه و قاسمیان صاحبی، ایمنی (۱۳۹۶). اولویت‌بندی و تعیین شاخص‌های سنجش پایداری توسعه گردشگری. فصل‌نامه مطالعات مدیریت گردشگری، ۲(۳۹)، ص ۷۳-۹۴.

رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا، مهدوی، داوود و پورطاهری، مهدی (۱۳۸۹). فرآیند بومی‌سازی شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری روستایی در ایران. پژوهش‌های روستایی، ۴(۱)، ص ۱-۴۱.

شاطریان، محسن، غلامی، یونس و میرمحمدی، محمد (۱۳۹۶). ارزیابی شاخص‌های توسعه گردشگری پایدار شهری، مطالعه موردی: شهر کاشان. نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۱۷(۴۶)، ص ۱۹۵-۲۱۴.

ضرغام بروجنی، حمید و نیک‌بین، مهتا (۱۳۹۱). سنجش پایداری توسعه گردشگری در جزیره کیش. فصل‌نامه پژوهش‌های اقتصادی، ۲(۲)، ص ۱۳۷-۱۶۸.

فرتوک‌زاده، حمیدرضا، اسفندیارپور بروجنی، سیما، کیانی فیض‌آبادی، زهره و رجیبی نهوجی، میثم (۱۳۹۵). بررسی سیاست‌های توسعه صنعت گردشگری در ایران با استفاده از رویکرد پویایی‌های سیستم. فصل‌نامه علمی - پژوهشی سیاستگذاری عمومی، ۲(۱)، ص ۹۳-۱۱۹.

قدمی، محسن (۱۳۹۴). آسیب‌شناسی چالش‌های توسعه پایدار گردشگری. مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران، ۱(۱)، ص ۸۵-۹۷.

و گاه ارتباط بین دو یا چند عامل بحث شده، ولی از آنجا که کمتر از پیچیدگی روابط و پویایی آن در گذر زمان بحث شده، پژوهشی در این زمینه - که بتوان نتایج آن را با نتایج این بخش از پژوهش مقایسه کرد - یافت نشده است.

الگوی پیشنهادی این پژوهش، با اشاره به جزئیات آثار منفی گردشگری از منظر اقتصادی و تأکید ویژه بر پیش‌بینی و کنترل بحران و همچنین روابط علی و معلولی در سیستم، تلاش دارد نگاه متفاوتی به گردشگری پایدار بیندازد؛ به نحوی که تأثیر پیش‌بینی و مدیریت بحران و نقش مدیریت اقتصادی گردشگری در حفاظت از سرمایه (طبیعی، انسانی، زیرساخت‌ها و...)، آثار تورمی و اقتصاد تک‌محصولی را بر افزایش درآمد و توزیع آثار مثبت گردشگری مدنظر قرار می‌دهد؛ زیرا مواجهه با بحران مسئله‌ای است که می‌تواند هر کسب‌وکار را تا مرز ورشکستگی و خسارت‌های مالی جبران‌ناپذیر پیش ببرد، ولی تمرکز بر آن در پژوهش‌های پیشین بسیار کم‌رنگ دیده می‌شود. همچنین تأثیر حفاظت از سرمایه‌ها و مسائلی از قبیل نشت و آثار تورمی در سیستم اقتصاد گردشگری پایدار، اهمیت توجه به پویایی و پیچیدگی اقتصاد گردشگری را نشان می‌دهد؛ در راستای یافته‌های پژوهش، به مدیران و برنامه‌ریزان صنعت گردشگری پیشنهاد می‌شود در برنامه‌ریزی‌هایی که به‌نحوی موجب تغییر هر یک از ابعاد اقتصاد گردشگری پایدار می‌شود، تحلیل حساسیت بعد مربوطه و تأثیر آن در کل سیستم را مدنظر قرار دهند.

در باره محدودیت‌های پژوهش نیز موارد ذیل پیشنهاد داده شده است:

۱) با توجه به ابهام گسترده مسئله گردشگری پایدار، نتایج پژوهش حاضر بیشتر مبنایی برای پژوهش‌های آتی به‌شمار می‌آید که می‌تواند با مطالعات گسترده‌تر تکمیل‌تر شود و با مشخص شدن جزئیات امور، سهم بیشتری در رفع ابهام مسئله داشته باشد؛

۲) در این پژوهش تمرکز محققان بر شفاف‌تر کردن و کاهش ابهام گردشگری پایدار از منظر اقتصادی، همراه با ارائه الگوی تفسیری آن با استفاده از رویکرد تفسیری پویایی‌های سیستم بوده است. به عبارت دیگر، اعتبارسنجی و تحلیل حساسیت الگوی پیشنهادی مدنظر نبوده است؛ در نتیجه شبیه‌سازی و تحلیل حساسیت الگو در دنیای واقعی با در نظر گرفتن یک بازه زمانی، به‌منزله موضوعی برای پژوهش‌های آتی پیشنهاد می‌شود؛

۳) همچنین چارچوب و الگوی پیشنهادی این پژوهش

- development of regions: branch aspects. *Journal of Security & Sustainability Issues*, 9(3), 1065-1076.
- Kunasekaran, P., Gill, S. S., Ramachandran, S., Shuib, A., Baum, T., & Herman Mohammad Afandi, S. (2017). Measuring sustainable indigenous tourism indicators: a case of Mah Meri ethnic group in Carey Island, Malaysia. *Sustainability*, 9(7), 1256.
- Lee, T. H., & Hsieh, H. P. (2016). Indicators of sustainable tourism: A case study from a Taiwan's wetland. *Ecological Indicators*, 67, 779-787.
- McCool, S., Butler, R., Buckley, R., Weaver, D., & Wheeler, B. (2013). Is concept of sustainability utopian: ideally perfect but impracticable? *Tourism Recreation Research*, 38(2), 213-242.
- Perkumienė, D., Pranskūnienė, R., Vienažindienė, M., & Grigienė, J. (2020). The Right to A Clean Environment: Considering Green Logistics and Sustainable Tourism. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(9), 3254.
- Rasoolimanesh, S. M., Ramakrishna, S., Hall, C. M., Esfandiari, K., & Seyfi, S. (2020). A systematic scoping review of sustainable tourism indicators in relation to the sustainable development goals. *Journal of Sustainable Tourism*, Latest Articles, Published online: 24 Jun 2020. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1775621>
- Roxas, F. M. Y., Rivera, J. P. R., & Gutierrez, E. L. M. (2020). Framework for creating sustainable tourism using systems thinking. *Current Issues in Tourism*, 23(3), 280-296.
- Ružič, P., & Amidžić, D. (2018). Identification and analysis of indicators on sustainable tourism development of istria (croatia). In *TISC-Tourism International Scientific Conference Vrnjačka Banja*, 3(2), 134-152.
- قدمی، محمد و علیقلی زاده فیروزجایی، مصطفی (۱۳۹۱). ارزیابی توسعه گردشگری مقصد در چارچوب پایداری (مورد مطالعه: دهستان تمشکل/شهرستان تکابین). فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، ۱(۲۷)، ۷۹-۱۰۴.
- ناصر، نکیلا و تقوی، لعبت (۱۳۹۸). بررسی شاخص‌های گردشگری پایدار در دستیابی به ارزش‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی: ارائه راهکار برای اثرات مخرب. فصلنامه انسان و محیط‌زیست، ۵(۵۰)، ۲۶-۳۸.
- نصراللهی، زهرا و موسی بیکی ده‌آبادی، فریده (۱۳۹۴). تحلیل اهمیت - عملکرد گردشگری پایدار: با استناد بر عوامل زیست‌محیطی، اجتماعی و اقتصادی. گردشگری شهری، ۱(۲)، ۴۵-۵۹.
- Agyeiwaah, E., McKercher, B., & Suntikul, W. (2017). Identifying core indicators of sustainable tourism: A path forward?. *Tourism Management Perspectives*, 24, 26-33.
- Arnold, R. D., & Wade, J. P. (2015). A definition of systems thinking: A systems approach. *Procedia Computer Science*, 44, 669-678.
- Asmelash, A. G., & Kumar, S. (2019). Assessing progress of tourism sustainability: Developing and validating sustainability indicators. *Tourism Management*, 71, 67-83.
- Bhattacharya, S., Iyer, K. C., & Momaya, K. (2013). Enablers of growth in Indian construction companies: a comparative study of polar cases. *International Journal of Organizational Analysis*. 21(3), 428-453.
- Blancas, F. J., Gonz_alez, M., Lozano-Oyola, M., & P_erez, F. (2010). The assessment of sustainable tourism: Application to Spanish coastal destinations. *Ecological Indicators*, 10(2), 484-492.
- Chris, H., & Sirakaya, E. (2006). Sustainability indicators for managing community tourism. *Tourism Management*, 27(6), 1274-1289.
- Hernández Martínez, R., Arutyunyan, S., Karabasheva, M., & Yesturliyeva, A. (2020). Diagnostics and control of sustainable

Taiwan. *Ocean & Coastal Management*, 153, 131-139.

Torkington, K., Stanford, D., & Guiver, J. (2020). Discourse (s) of growth and sustainability in national tourism policy documents. *Journal of Sustainable Tourism*, 28(7), 1041-1062.

WTO (2004). *Indicators of Sustainable Development for Tourism Destinations: A guide book*. Madrid, Spain: WTO.

Sharpley, R. (2020). Tourism, sustainable development and the theoretical divide: 20 years on. *Journal of Sustainable Tourism*, 28(11), 1932-1946.

Tan, W. J., Yang, C. F., Chateau, P. A., Lee, M. T., & Chang, Y. C. (2018). Integrated coastal-zone management for sustainable tourism using a decision support system based on system dynamics: A case study of Cijin, Kaohsiung,